

SUBJEKTYVUSIS PROBACIJOS VEIKSMINGUMAS: PROBACIJOS TARNYBŲ VEIKLOS VERTINIMAS KLIENTO POŽIŪRIU

Simonas Nikartas

Lietuvos teisės institutas

Elektroninis paštas: simonas.nikartas@teise.org

Renata Katinaitė-Lodh

Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos

Elektroninis paštas: renata.katinaite@kaldep.lt

Pateikta 2017 m. gruodžio 14 d., parengta spaudai 2018 m. balandžio 25 d.

DOI: DOI: 10.13165/JUR-18-25-1-09

Santrauka. Straipsnyje, remiantis 2016 m. atliktos asmenų, esančių probacijos tarnybų priežiūroje, apklausos rezultatais, nagrinėjami probacijos tarnybų veiklos kokybės aspektai. Tyrimu atskleidžiamas nuteistųjų vertinimas tokiais probacijos tarnybų pareigūnų darbo aspektais, kaip elgesys ir bendravimas su nuteistuoju, informacijos ir pagalbos nuteistajam teikimas, motyvavimas dalyvauti resocializacijos priemonėse. subjektyvusis pareigūnų darbo įtakos pozityviems nuteistojo elgesio pokyčiams vertinimas. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad nuteistieji probacijos pareigūnų darbą vertina labai pozityviai. Ypač teigiamai vertinami pareigūnų bendravimo su nuteistaisiais aspektai. Straipsnyje taip pat pateikiamos išvalgos dėl tolimesnių šios srities tyrimų.

Reikšminiai žodžiai: probacija, probacijos tarnybos, nuteistieji, veiksmingumas, veiklos kokybės vertinimas.

Įvadas

Vertinti veiklos kokybę ar jos veiksmingumą atsižvelgiant į klientų požiūrį – paplitusi praktika privačiame sektoriuje. Klientų apklausos gali padėti identifikuoti problemines veiklos paslaugų teikimo ar darbuotojų atsakomybės sritis bei įvertinti klientų poreikius ir padėti parinkti klientų poreikius atitinkančius sprendimus ir strategijas. Baudžiamosios justicijos institucijų veikloje tokių tyrimų nėra daug. Pirmą, galima daryti prielaidą, kad teisėsaugos institucijų veikla susijusi su prievartos taikymu už teisės pažeidimus, todėl sudėtinga suvokti teisės pažeidėją kaip šių institucijų klientą, o jo atžvilgiu taikomas prievartos priemonės kaip paslaugas. Antra, pasitenkinimas baudžiamosios justicijos sistema tiek Lietuvoje,¹ tiek užsienio valstybėse² paprastai matuojamas visuomenės apklausomis. Tačiau visuomenės vertinimas (gyventojų, valstybės tarnautojų) paslaugos kokybės požiūriu yra ribotas, kadangi – (1) tai asmenys, kurie neturėjo tiesioginio santykio su institucija (jos pareigūnais) ir jos veikla (t. y. asmenys, kurie nebuvo klientai), (2) todėl jų vertinimas paremtas ne tiesiogine patirtimi, o žiniomis iš antrinių šaltinių, ypač žiniasklaidos.³

Kaip konstatuoja mokslo studijos „Probacijos veiksmingumo vertinimas“ autoriai, probacijos sistemos veiksmingumo matavimas orientuojantis (tik) į galutinius jos darbo rezultatus (dažniausiai – probuojamųjų nusikalstamų veikų recidyvo rodiklių pokyčius) neleidžia detaliau įvertinti probacijos tarnybų darbo proceso.⁴ Todėl valstybėse, kurios taiko pažangias (moksliškai pagrįstas) probacijos veiksmingumo vertinimo sistemas, probacijos tarnybų veiksmingumas matuojamas atsižvelgiant į tai, kaip probacijos sistemai pavyksta teikti resocializaciją skatinančias paslaugas ir

- 1 Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos organizuojamos gyventojų nuomonės apklausos apie teisėsaugos institucijų veiklą [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija [žiūrėta 2017-09-25]. <<https://vrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/gyventoju-apklausa>>.
- 2 DELUDE, B.; MITCHELL, D.; BARBER, C. The probationer's perspective on the probation officer-probationer relationship and satisfaction with probation. *Federal Probation*. 2012, 76(1), p. 35–39.
- 3 Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos reguliariai atliekami gyventojų nuomonės apie teisėsaugą ir viešojo saugumo būklę tyrimai rodo, kad pagrindiniai žinių apie viešąjį saugumą šaltiniai yra televizijas, internetas, radijas ir spauda (2016 m. atlikto tyrimo duomenimis, televiziją kaip informacijos apie viešąjį saugumą šaltinį įvardijo 69 proc. respondentų, internetą – 44 proc., radiją – 30 proc., spaudą – 27 proc., draugus ir artimuosius – 27 proc., asmeninę patirtį – 19 proc., studijas, seminarus ir pan. – 16 proc., teisėsaugos institucijas – 5 proc.), žr.: VILEIKIENĖ, E. Lietuvos gyventojų nuomonė apie teisėsaugą ir viešojo saugumo būklės vertinimas [interaktyvus]. Vilnius, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 2017 [žiūrėta 2017-09-18] <<https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/Gyventoju%20poziuris%20i%20viesaji%20sauguma2016.pdf>>.
- 4 SAKALAUSKAS, G.; JARUTIENĖ, L. Probacijos veiksmingumo vertinimas. Mokslo studija [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015 [žiūrėta 2017-08-22]. <<http://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/Mokslo-studija-probacijos-veiksmingumo-vertinimas.pdf>>.

įgyvendinti numatytus tikslus.⁵ Visapusiškam šių probacijos tarnybų veiklos aspektų veiksmingumo įvertinimui tikslinga analizuoti ne tik objektyviuosius veiksmingumo (kokybės) rodiklius, tačiau ir subjektyviuosius – žmonių, dalyvaujančių probacijos procese, požiūrį ir suvokimą. Atsižvelgiant į tai šalyse, taikančiose pažangias probacijos tarnybų veiklos veiksmingumo vertinimo sistemas, yra rengiamos asmenų, kuriems taikomos probacijos priemonės, apklausos.⁶

Probacijos tarnybų darbo vertinimo kliento požiūriu tikslingumą ir poreikį pagrindžia moksliniai tyrimai apie kliento pasitenkinimo paslaugomis bei darbuotojo (specialisto) ir kliento santykio svarbą darbo rezultatams. Medicinos ir psichologijos mokslų tyrimai rodo, kad kliento pasitenkinimas yra susijęs su gydymo (terapijos) rezultatais.⁷ Pavyzdžiui, Lambert ir Barley savo tyrimuose daro išvadą, kad paciento ir terapeuto santykio kokybė lemia 30 proc. psichoterapijos sėkmės, kai kokybiškas terapijos technikos naudojimas gydymo sėkmei įtakos turi du kartus mažiau (15 proc.).⁸ Baudžiamosios justicijos srityje tokių tyrimų nėra daug, tačiau keletas atliktų probacijos pareigūno ir probuojamojo santykio tyrimų leidžia teigti, kad pasitenkinimas probacijos pareigūno darbu ir pozityvus pareigūno ir probuojamojo santykis – svarbi prielaida probacijos veiksmingumui. Korekcijos sistemos pareigūnų ir klientų santykius nagrinėję mokslininkai daro išvadą, kad atviras, šiltas bendravimo stilius bei tarpusavio pagarba sustiprina korekcijos programų efektyvumą ir padidina sėkmingos resocializacijos tikimybę.⁹ S. Rex nustatė, kad nuteistieji jautėsi labiau įsipareigoję atsisakyti nusikalstamo elgesio tais atvejais, kai buvo užmezgę pozityvų santykį su savo probaci-

-
- 5 SAKALAUSKAS, G.; JARUTIENĖ, L. Probacijos veiksmingumo vertinimas. Mokslo studija [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015 [žiūrėta 2017-08-22]. < <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/Mokslo-studija-probacijos-veiksmingumo-vertinimas.pdf>>.
 - 6 Plačiau apie probacijos veiksmingumo vertinimą užsienio valstybėse žiūrėti: SAKALAUSKAS, G., JARUTIENĖ, L. Probacijos veiksmingumo vertinimas. Mokslo studija [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015 [žiūrėta 2017-08-22]. < <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/Mokslo-studija-probacijos-veiksmingumo-vertinimas.pdf>>.
 - 7 BARBOSA, C. D.; BALP, M.; KULICH, K.; GERMAIN, N.; ROFAIL, D. A literature review to explore the link between treatment satisfaction and adherence, compliance, and persistence. *Patient Preference and Adherence*. 2012, 6, p. 39; ZHANG, Z.; GERSTEIN, D. R.; FRIEDMANN, P. D. Patient satisfaction and sustained outcomes of drug abuse treatment. *Journal of Health Psychology*. 2008, 13(3), p. 388-400; ANSBRO, M., Using attachment theory with offenders. *Probation Journal*. 2008 55(3), p. 231-244; LAMBERT, M. J.; BARLEY, D. E. Research Summary On The Therapeutic Relationship and Psychotherapy Outcome. *Psychotherapy Relationships That Work: Therapist Contributions and Responsiveness to Patients*. London: Oxford University Press. 2002.
 - 8 LAMBERT, M. J.; BARLEY, D. E. Research Summary On The Therapeutic Relationship and Psychotherapy Outcome. *Psychotherapy Relationships That Work: Therapist Contributions and Responsiveness to Patients*. London: Oxford University Press. 2002.
 - 9 DOWDEN, C.; ANDREWS, D. A. The importance of staff practice in delivering effective correctional treatment: A meta-analytic review of core correctional practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2004, 48(2), p. 203-214.

jos pareigūnu. Nuteistieji pozityvų santykį apibūdino tokiomis charakteristikomis, kaip probacijos pareigūno empatija, gebėjimas išklausti, galimybė išsikalbėti ir pagarbus probacijos pareigūno elgesys.¹⁰ May ir Wood tyrimai atskleidė, kad pažeidėjų norą vykdyti alternatyvias laisvės atėmimui bausmes ir baudžiamosios atsakomybės priemones lemia stiprus ryšys su probacijos pareigūnu ir tarpusavio pasitikėjimas.¹¹ Tyrimai taip pat rodo, kad net ir pačių probacijos pareigūnų vertinimu – vienas svarbiausių sėkmingo jų darbo elementų – pozityvus santykis su klientu.¹²

Pareigūno santykio su nuteistuoju svarbą ir poreikį akcentuoja taip pat ir nacionaliniai bei tarptautiniai teisės aktai. Pareigūno pagarbaus bendravimo su nuteistuoju pareigą suponuoja Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse ir Lietuvos Respublikos probacijos įstatyme įtvirtinti humanizmo ir pagarbos žmogaus teisėms principai. Europos probacijos taisyklėse pabrėžiama, kad probacijos tarnybos išsiskiria tuo, kad savo darbe su nuteistaisiais akcentuoja pagalbą asmeniui, jo palydėjimą ir motyvavimą. Asmeninis ryšys šiame darbe yra esminis elementas. Minimose taisyklėse nurodoma, kad remiantis mokslinių tyrimų įrodymais stiprūs profesionalūs pareigūno ir jo kliento santykiai didina darbo efektyvumą – skatina pozityvius pažeidėjo nuostatų ir elgesio pokyčius.¹³ Europos tarybos rekomendacijose „Dėl kalinimo taisyklių“ (dar vadinama – „Europos kalėjimų taisyklės“) valstybėms narėms rekomenduojama, kad „kalinimo įstaigas reikia valdyti etiniame kontekste, pripažįstant, kad su kaliniais reikia elgtis humaniškai ir gerbiant žmogaus orumą; personalas turi turėti aiškų kalinimo įstaigų sistemos tikslų supratimą, turi dirbti laikydamasis aukštų profesinio ir asmeninio elgesio normų; ypatingas dėmesys turi būti skiriamas tiesiogiai su kaliniais dirbančio kalinimo įstaigos personalo ir kalinių, su kuriais jie dirba, santykiams; visi personalo nariai turi nuolatos elgtis ir dirbti taip, kad savo pavyzdžiu skatintų gerą kalinių elgesį ir įgytų jų pagarbą.“¹⁴

Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) standartuose teigiama, kad „gebėjimas bendrauti turėtų būti pagrindinis veiksnys, priimant teisėtvarkos pareigūnus į darbą, o apmokymų metu turėtų būti akcentuojamas asmeninių bendravimo įgūdžių, pagrįstų pagarba žmogaus orumui, ugdymas“.¹⁵

10 REX, S. Desistance from offending: Experiences of probation. *The Howard Journal*. 1999, 38(4), p. 366–383.

11 MAY, D. C.; WOOD, P. B. What influences offenders' willingness to serve alternative sanctions? *The Prison Journal*. 2005, 85(2), p. 145–167.

12 WHITEHEAD, J. T. Probation missing reform: implications for the forgotten actor – the probation officer. *Criminal Justice Review*. 1984, 9(1), p.15–21.

13 Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2010)1 dėl Europos probacijos taisyklių.

14 Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Rec(2006)2 valstybėms narėms dėl Europos kalinimo taisyklių.

15 Cituojama iš: KUZMINSKAITĖ, V.; DIRGĖLIENĖ, I. Socialinio darbo perspektyva probacijos

Siekį įvertinti probacijos tarnybų veiklos veiksmingumą subjektyviau klientų požiūriu aspektu, be minėtų argumentų, paskatino šios aplinkybės: (1) tokio pobūdžio tyrimų Lietuvoje dar nebuvo atlikta, todėl neturima duomenų apie tai, kaip probacijos tarnybų veiklą vertina asmenys, esantys jų priežiūroje; (2) patikimų ir reprezentatyvių duomenų apie probacijos tarnybų veiklos veiksmingumą stoka bei atitinkama paskata ieškoti papildomų būdų įvertinti probacijos tarnybų veiklą.

Tyrimo objektas – probacijos tarnybų priežiūroje esančių asmenų požiūris į probacijos pareigūnų darbą. Kaip minėta pirmiau, probacijos tarnybų pareigūnų vertinimo tyrimų klientų požiūriu užsienio valstybėse nebuvo atlikta daug, tačiau keletas užsienyje vykdytų tyrimų rodo, kad asmenys, esantys probacijos tarnybų priežiūroje, daugumą probacijos tarnybų veiklos aspektų vertina teigiamai. Pavyzdžiui, 468 probuojamųjų JAV Arizonos valstijos Maricopa srityje apklausa parodė, kad 94 proc. tiriamųjų sutiko arba stipriai sutiko su teiginiu, kad probacijos pareigūnas skiria jiems daug laiko, 92 proc. sutiko su teiginiu, kad su jais buvo elgiamasi pagarbiai, 91 proc. buvo kalbėta apie tai, kaip jiems sekasi probacijos laikotarpiu (grįžtamasis ryšys), 90 proc. jautėsi išklaustyti probacijos pareigūno, 89 proc. jautėsi, kad jie bendradarbiauja su probacijos pareigūnu kurdami priežiūros strategijas siekiant sėkmingai įvykdyti probaciją. Bendras pasitenkinimo probacijos pareigūnų darbu lygis buvo 86 proc.¹⁶

JAV Iliojaus valstijoje 2016 m. atliktas probacijos klientų subjektyvaus vertinimo tyrimas¹⁷ parodė, kad klientai iš esmės teigiamai vertina probacijos tarnybų darbą, pavyzdžiui, net 100 proc. respondentų probaciją įvertino kaip geresnę alternatyvą įkalinimui, kurioje sudaromos geresnės gyvenimo sąlygos negu įkalinimo, 66 proc. nurodė, kad jiems lengviau vykdyti probacijos sąlygas negu laikytis įkalinimo režimo; 78 proc. įvardijo, kad kartu su probacijos pareigūnu sudarė priežiūros planą su aiškiais tikslais.

Kitas JAV Iliojaus valstijoje Lake srityje 2016 m. atliktas tyrimas¹⁸ parodė, kad 9 iš 10 probacijos tarnybos veiklos aspektų¹⁹ teigiamai įvertino daugiau negu 80 proc.

sistemoje. Tiltai. 2014, 69(4), p. 1–16.

16 CHERKOS, R.; FERGUSON, J.; COOK, A. Do we care what offenders think? Perspectives. Summer. 2008.

17 DELONG, C.; REICHERT, J. Learning about probation from clients perspectives: Feedback from probationers served by Adult Redeploy Illinois-funded program models [interaktyvus]. 2016. [žiūrėta 2017-08-20] <<http://www.icjia.state.il.us/articles/learning-about-probation-from-client-perspectives-feedback>>.

18 Client Satisfaction: Applying Outcomes Management to Client Services: [interaktyvus] 2016. [žiūrėta 2017-08-20] <<http://www.19thcircuitcourt.state.il.us/DocumentCenter/Home/View/1371>>.

19 Buvo vertinti tokie aspektai, kaip bendras pasitenkinimas gautomis paslaugomis, taip pat tokie pareigūno bendravimo ir elgesio aspektai, kaip pagarba, sąžiningumas, nuosirdumas, aiškūs atsakymai į klausimus, noras suteikti pagalbą ir pan (Žr.: Client Satisfaction: Applying Outcomes Management to Client Services: [interaktyvus] 2016. [žiūrėta 2017-08-20] <<http://www.19thcircuitcourt.state.il.us/DocumentCenter/Home/View/1371>>).

probuojamųjų suaugusiųjų (1 aspektą teigiamai įvertino 77,2 proc.). Nepilnamečių probuojamųjų vertinimas šiame tyrime dar geresnis – visi 10 probacijos pareigūno veiklos aspektų buvo įvertinti teigiamai daugiau negu 90 proc.

Panašūs rezultatai ir 2012 m. tyrime, atliktame Džersyje (Jungtinė Karalystė). Tyrimas taip pat atskleidė labai teigiamą probacijos pareigūnų darbo vertinimą, pavyzdžiui, net 96,5 proc. respondentų įvertino santykį su pareigūnu teigiamai, kad probacijos pareigūnai su jais elgiasi pagarbiai, nurodė 93 proc. apklaustųjų, kad buvo išklaustyti – 90 proc., 89,5 proc. nurodė, kad probacijos pareigūnai juos drąsino ir motyvavo pozityviam elgesiui. Teigiamai buvo įvertinti ir kiti aspektai, tokie kaip pareigūno punktualumas (80 proc.), pareigūno darbo įtaka pozityviems elgesio pokyčiams (86 proc.) ir kt.²⁰

Tokie užsienio apklausų rezultatai suponuoja šio tyrimo hipotezę, kad Lietuvoje probacijos tarnybų veiklos vertinimas pozityvus. Nepaisant to, yra tam tikrų potencialių veiksnių, dėl kurių ši hipotezė gali nepasitvirtinti, pavyzdžiui, palyginus su užsienio valstybėmis nedidelis probacijos tarnybų finansavimas, nesena probacijos taikymo patirtis ir pan. Tam tikrų abejonių probacijos pareigūno darbo kokybę kelia ir Lietuvos autoriai, pvz., V. Kuzminskaitė ir I. Dirgėlienė teigia, kad probacijos tarnybų statutiniai pareigūnai labiau orientuojasi į griežtą kontrolę, paklusnumo siekimą, įstatymo vykdymą, todėl sudėtinga siekti pasitikėjimu, pagarba ir bendradarbiavimu pagrįstų santykių tarp probuojamojo ir probuotojo.²¹ S. Gečėnienės (Justickajos) ir E. Vileikienės²² tyrimai rodo, kad laisvės atėmimo bausmės vykdytys nepilnamečiai neigiamai vertina pareigūnų veiklą. Dalis probacijos tarnybų priežiūroje esančių asmenų yra vykdydė bausmę laisvės atėmimo vietose, todėl galima prielaida, kad galimas neigiamas pareigūnų vertinimas gali būti „perkeliamas“ ir probacijos pareigūnų atžvilgiu. Kita vertus, minėtieji tyrimai buvo atlikti pakankamai seniai, todėl šiuo metu nutęstųjų nuomonė apie pataisos įstaigų pareigūnus taip pat gali būti pasikeitusi. E. Vileikienė tyrinėjo nepilnamečių pažeidėjų ir policijos pareigūnų santykio aspektus. Mokslininkė nustatė, kad respondentai gana gerai įvertino policijos darbą: 36 proc. apklaustųjų policijos darbą vertino labai gerai arba gerai, 42 proc. – vidutiniškai, o blogai arba labai blogai vertino 21 proc. apklaustųjų.²³ Autorė daro išvadą, kad kuo

20 Žr.: Jersey Probation Service Client Feedback Survey Results [interaktyvus]. Jersey, 2015. [žiūrėta 2018-08-21] <<http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Jersey-Probation-Service-Client-Feedback-Q-Results-2012.pdf>>.

21 KUZMINSKAITĖ, V.; DIRGĖLIENĖ, I. Socialinio darbo perspektyva probacijos sistemoje. Tiltai. 2014, 69(4), p. 1–16.

22 VILEIKIENĖ, E.; SVETLANA, G. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui. Vilnius, 1999. VILEIKIENĖ, E. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybei. Sociologija. Mintis ir veiksmai. 2000, 3-4, p. 82–97.

23 VILEIKIENĖ, E. Delinkventų santykiai su policija ir artimiausia aplinka. Sociologija. Mintis ir veiksmai. 2005, 2(16), p. 110.

daugiau pažeidimų yra padarę nepilnamečiai, tuo blogiau jie vertina policijos darbą bei policijos pareigūnus, su kuriais jiems asmeniškai teko bendrauti.²⁴ Šio tyrimo tikslinę grupę sudarė delinkventinio elgesio vaikai,²⁵ kurie nebuvo atlikę laisvės atėmimo bausmės. Atitinkamai galima daryti prielaidą, kad įkalinimo patirties neturintys asmenys yra linkę vertinti juos prižiūrinčių pareigūnų darbą pozityviau nei tokią patirtį turintieji.

1. Tyrimo metodika ir tiriamieji

Tyrimo tikslas – atskleisti probacijos tarnybų veiklos kokybės aspektus klientų požiūriu. Šiam tikslui buvo atlikta apygardų probacijos tarnybų priežiūroje esančių asmenų apklausa.

Tyrimui atlikti buvo naudojamas anketinės apklausos metodas. Apklausa buvo atliekama 2016 m. liepos – rugpjūčio mėn. Tyrimo tikslinė grupė – asmenys, esantys probacijos tarnybų priežiūroje. Iš viso apklausoje dalyvavo 1285 asmenys, kurių priežiūra atliekama visose Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio apygardų probacijos tarnybose. Tyrimo metu laikytasi etinių savanoriškumo, tiriamųjų konfidencialumo ir anonimiškumo principų. Respondentai tyrimui buvo atrinkti atsitiktinės atrankos būdu. Siekiant užtikrinti tyrimo reprezentatyvumą pasirinktas respondentų skaičius, kuris atitiktų ne mažiau 95 proc. tikimybės dydžio ir 0,3 proc. paklaidos dydžio imtį.

Tyrimo metu buvo taikytas kiekybinis instrumentas – anketa, sudaryta iš 24 klausimų, kurie apėmė šiuos aspektus:

- Respondentų socialinės-demografinės charakteristikos;
- Bendras probacijos tarnybų veiklos vertinimas;
- Etiniai pareigūno elgesio ir bendravimo su nuteistuoju aspektai;
- Informacijos ir pagalbos teikimas;
- Motyvavimas dalyvauti resocializacijos priemonėse;
- Subjektyvusis pareigūnų priežiūros įtakos pozityviems elgesio pokyčiams (pareigūnų darbo veiksmingumo) vertinimas.

Tyrimas vyko šiais etapais:

24 VILEIKIENĖ, E. Delinkventų santykiai su policija ir artimiausia aplinka. Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2005, 2(16), p. 110.

25 T. y. vaikai, įtraukti į policijos pareigūnų sudarytą rizikos grupės vaikų informacinę apskaitą. Į šią apskaitą įtraukiami vaikai, dėl įvairių priežasčių pažeidžiantys įstatymus, valkataujantys, elgetaujantys, nelankantys mokyklos, patyrę fizinį ar psichinį smurtą, turintys pedagoginių ar psichologinių problemų, gyvenantys ypač sunkiomis materialinėmis sąlygomis. Į šią informacinę apskaitą gali būti įrašyti ir vaikai, jaunesni nei 14 metų amžiaus. Apskaita tvarkoma, kol vaikui sueina 18 metų (Žr. VILEIKIENĖ, E. Delinkventų santykiai su policija ir artimiausia aplinka. Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2005, 2(16), p. 101).

1. 2016 m. II ketv. tyrimo instrumento parengimas. Anketa sudaryta remiantis kituose panašiuose tyrimuose užsienio valstybėse naudotų klausimynų pavyzdžiais,²⁶ adaptavus juos atsižvelgiant į Lietuvos probacijos tarnybų veiklos kontekstą. Parengtas tyrimo instrumentas buvo koreguojamas siekiant įvertinti anketos tinkamumą duomenų rinkimui (klausimų ir galimų atsakymų aiškų formulavimą; pakankamą atsakymų pasirinkimų skaičių; klausimų grupavimo logiškumą; demografinių duomenų surinkimo pakankamumą ir pan.).
2. 2016 m. liepos – rugpjūčio mėn. tyrimo organizavimas. Šiame etape kiekvienoje apygardos probacijos tarnyboje buvo vykdoma nuteistųjų apklausa;
3. 2016 m. rugsėjo – 2017 m. balandžio mėnesiais tyrimo rezultatų suvedimas ir apdorojimas. Gauti tyrimo rezultatai apdoroti naudojant SPSS programinį paketą, Excel programą bei interpretuoti aprašomuoju būdu.

Tiriamųjų socialiniai-demografiniai duomenys

Respondentų pasiskirstymas pagal lytį. 90,5 proc. apklaustųjų sudarė vyrai, likusi dalis (9,4 proc.) – moterys.

Respondentų amžius. Didžiausią dalį respondentų, t. y. 47,9 proc. sudarė asmenys, kurių amžius yra nuo 26 iki 45 metų. Apie ketvirtadalį apklaustųjų (23,6 proc.) buvo 18–25 m. amžiaus. 19,7 proc. nurodė esantys nuo 46 iki 60 metų. Nepilnamečiai sudarė 6,2 proc. nuo bendros tiriamųjų imties. 1,6 proc. nuo visų apklaustųjų sudarė 61 ir daugiau metų turintys asmenys.

Respondentų pasiskirstymas pagal bausmės rūšį. Didžioji dalis tiriamųjų yra probuojamieji (58 proc.) – 35,3 proc. nuteisti terminuota laisvės atėmimo bausme, bausmės vykdymą atidedant, ir 22,7 proc. lygtinai paleistieji iš pataisos namų. 29,1 proc. respondentų pažymėjo atliekantys laisvės apribojimo bausmę, 4,1 proc. – viešųjų darbų bausmę, 3,7 proc. – baudžiamojo poveikio priemones ir 2,3 proc. – auklėjamojo poveikio priemones. 2,8 proc. respondentų neatsakė šį klausimą.²⁷

Respondentų gyvenamoji ir priežiūros vieta. Daugiau nei pusė respondentų (54,9 proc.) nurodė gyvenantys mieste, 42,9 proc. – kaime. Iš 1,9 proc. tiriamųjų, pažymė-

26 Pavyzdžiui, Džersyje (JK) atlikto tyrimo anketa: Jersey Probation Service Client Feedback Survey Results [interaktyvus]. Jersey, 2015. [žiūrėta 2018-08-21] <<http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Jersey-Probation-Service-Client-Feedback-Q-Results-2012.pdf>>.

27 Paminėtina, kad 2016 m. gruodžio 31 d. duomenimis, didžiausią dalį probacijos tarnybų priežiūroje 2016 m. buvusių nuteistųjų sudarė asmenys, nuteisti laisvės apribojimo bausme – 7794 (36,07 proc.), asmenys, kuriems bausmės vykdymas atidėtas – 6843 (31,66 proc.), lygtinai paleistųjų iš pataisos įstaigų – 2227 (10,31 proc.), nuteistųjų viešaisiais darbais – 2202 (10,19 proc.), asmenų, kuriems paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės – 1832 (8,48 proc.), asmenų, kuriems paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės – 710 (3,29 proc.) (Duomenys iš: Kalėjimų departamento Probacijos skyrius 2017 m. balandžio 19 d. pažyma Nr. LV-1257 „Apie Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos apygardų probacijos tarnybų tarnybinės veiklos rezultatus per 2016 metus“.

jusių atsakymo variantą „Kita“, dažniausiai minėjo gyvenantys miesteliuose, miestų rajonuose, 0,3 proc. nepasirinko jokio atsakymo varianto. Didžiausią dalį respondentų struktūroje sudarė asmenys, buvę Kauno apygardos probacijos tarnybos priežiūroje (n = 608), taip pat tyrime dalyvavo prižiūrimieji iš Vilniaus apygardos probacijos tarnybos (n = 186), Klaipėdos apygardos probacijos tarnybos (n = 182), Šiaulių apygardos probacijos tarnybos (n = 173), Panevėžio apygardos probacijos tarnybos (n = 136).

Respondentų išsilavinimas. Tyrime dalyvavo respondentai, turintys vidurinį (52,5 proc.), pagrindinį (29,5 proc.), pradinį (6,6 proc.), aukštąjį neuniversitetinį (5,8 proc.), aukštąjį universitetinį (3,9 proc.) išsilavinimą. 0,8 proc. tiriamųjų nurodė neturintys jokio išsilavinimo, nepasirinko jokio atsakymo varianto – 0,9 proc.

Tiriamųjų užimtumas. Didžioji dalis respondentų nurodė, jog yra dirbantys (49,3 proc.) arba užsiregistravę darbo biržoje (28,4 proc.). Besimokantys – 7,6 proc. Dirbantys ir besimokantys nurodė 1 proc., esantys darbo biržoje ir besimokantys – 0,9 proc. Nepateikė jokio atsakymo varianto – 0,7 proc. Tarp pasirinkusiųjų (4,1 proc.) atsakymo variantą „Kita“ dažniausiai buvo minimas turimas neįgalumas, buvimas pensininku, vaiko priežiūros atostogose, ūkininkavimas ir kt.

2. Tyrimo rezultatai: probacijos pareigūno veiklos vertinimas kliento požiūriu

Bendras probacijos pareigūnų vykdomos priežiūros vertinimas. Bendras respondentų jiems vykdomos priežiūros vertinimas parodė, kad didžioji dalis respondentų (84,4 proc.) yra patenkinti arba iš dalies patenkinti (12,5 proc.) probacijos tarnybos pareigūno vykdoma priežiūra. 1,3 proc. pažymėjo esantys nepatenkinti vykdoma / vykdyta priežiūra. 1,4 proc. negalėjo pateikti konkrečios nuomonės šiuo klausimu, 0,4 proc. nepažymėjo jokio atsakymo.

Etiniai pareigūno elgesio ir bendravimo su nuteistuoju aspektai. Remiantis šio straipsnio įvade aptarta prielaida, jog pareigūno ir kliento (probuojamojo) santykio kokybė yra svarbus efektyvaus darbo veiksnys, tyrimu domėtasi bendravimo ypatumais tarp prižiūrimųjų ir probacijos tarnybų pareigūnų. Probacijos tarnybų apklausoje siekta įvertinti šiuos santykio su nuteistuoju aspektus: bendrą santykių vertinimą, humaniškumą (pagarbą žmogui), nuoširdumą, sugebėjimą paskatinti, pagirti.

Tyrimo rezultatai parodė, kad nuteistieji labai pozityviai vertina santykius su probacijos pareigūnu, taip pat ir kitus pareigūno bendravimo aspektus. 89,1 proc. respondentų teigiamai įvertino santykius su probacijos tarnybos pareigūnu, o 8,5 proc. teigė, jog santykiai iš dalies yra geri. Tik 0,2 proc. bendravimą su pareigūnu įvertino nepatenkinamai. 1,7 proc. į šį klausimą negalėjo atsakyti, 0,5 proc. apklaustųjų apskritai nepasirinko jokio atsakymo varianto.

Didžioji dauguma (94,8 proc.) respondentų teigė, jog probacijos tarnybos pareigūnai su jais elgėsi pagarbiai. Priešingą nuomonę išreiškė 0,3 proc. apklaustųjų.

4 proc. iš dalies sutiko su šiuo teiginiu, 0,5 proc. respondentų į šį klausimą negalėjo atsakyti, o 0,4 proc. nepateikė savo pozicijos šiuo klausimu.

91,9 proc. respondentų nuomone, probacijos tarnybos pareigūnai nuoširdžiai nori padėti sėkmingai įvykdyti teismo paskirtus įpareigojimus ir /ar draudimus. Iš dalies su šiuo teiginiu sutiko 6,2 proc. apklaustųjų. 0,8 proc. nemano, jog pareigūnai nori nuoširdžiai jiems padėti tinkamai atlikti paskirtą bausmę. 0,9 proc. negalėjo pateikti konkrečios nuomonės į pateiktą teiginį, 0,2 proc. nepateikė savo nuomonės.

Pagarba asmeniui išreiškiama ne tik verbaliniu bendravimu, tačiau ir kitomis sąvybėmis bei veiksmais, pavyzdžiui, punktualumu, atsakymais į rūpimus klausimus ir pan. Probacijos pareigūno veikloje svarbus konkretus pagarbos klientui aspektas – jo priėmimas numatytu laiku. Šis aspektas buvo įvertintas itin gerai – 98,1 proc. respondentų nurodė, jog atvykus į probacijos tarnybą probacijos pareigūnai priėmė numatytu laiku. 93,5 proc. tyrime dalyvavusiųjų nurodė, kad probacijos tarnybų pareigūnai atsako į jiems rūpimus klausimus. Priešingą nuomonę išreiškė 0,6 proc. tiriamųjų. 5 proc. iš dalies sutiko, o 0,9 proc. negalėjo atsakyti į klausimą. Siekiant išsiaiškinti, ar nuteistieji gavo visą reikalingą informaciją jų priežiūros laikotarpiu, paaiškėjo, kad 96 proc. respondentų pasisakė teigiamai, 2,4 proc. negalėjo atsakyti, 1,3 proc. nesutiko su šia nuostata, 0,2 proc. apklaustųjų nepasirinko jokio atsakymo varianto.

Nuteistųjų informavimas apie sudarytą priežiūros planą. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo²⁸ 17 straipsnis numato probuojamųjų priežiūros planavimo nuostatas, o tvarkos apraše tiek probuojamiesiems, tiek nuteistiesiems kitomis bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu, rūšimis detalizuojamas priežiūros planavimo ir jo įgyvendinimo procesas. Paprastai priežiūros pradžioje asmeniui sudaromas priežiūros planas pagal bausmės rūšį. Remiantis tyrimo rezultatais, 97 proc. atsakiusiųjų teigė, kad jie buvo informuoti apie sudaromą / sudarytą jiems priežiūros planą, tik 0,9 proc. apklaustųjų teigė, kad situacija yra priešinga, 1,9 proc. negalėjo atsakyti, 0,2 proc. nepažymėjo jokio atsakymo.

Paminėtina, kad sudarant nuteistojo priežiūros planą jis derinamas su pačiu asmeniu, siekiant, kad prižiūrimajam būtų aiški ir suprantama teismo paskirtų įpareigojimų ir / ar draudimų vykdymo pareiga ir atsakomybė. Taigi, asmuo turi galimybę išreikšti savo sprendimą pritardamas sudarytam planui ir / ar pateikdamas pastabas dėl jo turinio. Tyrimo metu domėtasi, ar probacijos tarnybų pareigūnai atsižvelgia į asmeninius nuteistųjų pageidavimus sudarant priežiūros planą. Šio teiginio atžvilgiu pozityvią nuomonę išreiškė 86,1 proc. respondentų, 10,7 proc. negalėjo atsakyti, 2,9 proc. nesutiko su pateiktu teiginiu, 0,3 proc. apklaustųjų nepateikė savo nuomonės šiuo klausimu.

28 Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas Nr. XI-1860, priimtas 2011 m. gruodžio 22 d. Valstybės žinios. 2012, Nr. 4–108.

Probacijos tarnybos pareigūnai, organizuodami nuteistųjų priežiūrą, vadovaujami Probacijos ir bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu, vykdymo tvarkos aprašu²⁹, kuris nustato, kad atsižvelgiant į asmeniui paskirtą bausmės rūšį, priežiūros pradžioje sudarant Individualų probuojamojo priežiūros planą ar Bausmės, auklėjamojo ar baudžiamojo poveikio priemonės vykdymo priežiūros planą nuteistasis supažindinamas su probacijos ar kitos bausmės rūšies vykdymo tvarka, pareigomis ir vengimo vykdyti teisinėmis pasekmėmis. Tyrimo metu beveik absoliuti dauguma (97 proc.) respondentų pritarė teiginiui, kad probacijos pareigūnai priežiūros pradžioje supažindino juos su jų teisėmis, pareigomis ir atsakomybe. Priešingą atsakymo variantą pažymėjo 0,2 proc. tiriamųjų. Iš dalies su teiginiu sutiko 2,4 proc. respondentų. Negalėjo atsakyti į pateiktą teiginį 0,3 proc. tiriamųjų. 0,1 proc. nepateikė jokio atsakymo.

Probacijos tarnybų pareigūnų teikiama informacija ir pagalba prižiūrimiesiems konkrečiose srityse. Paminėtina, kad probacijos tarnybų pareigūnai, vadovaudamiesi Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 18 str. 3 p., inicijuoja ir organizuoja probuojamiesiems socialinę pagalbą, siekiant padėti spręsti asmenines ir socialines problemas. Matydami akivaizdų poreikį, probacijos pareigūnai gali pasiūlyti socialinę pagalbą asmenims, nuteistiems kitomis bausmių rūšimis, juos nukreipti į kompetingas įstaigas, organizacijas pagal Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 4 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą bendradarbiavimo principą. Taip probacijos tarnybos siekia kuo efektyviau spręsti nuteistųjų adaptacijos ir integracijos į visuomenę, gydymo ir kitas problemas, aktyviai bendradarbiauja su vaiko teisių apsaugos skyriais, seniūnijomis, priklausomybės ligų centrais, psichikos sveikatos centrais, krizių centrais, visuomenės sveikatos biurais, priklausomybių reabilitacijos centrais, Anonimiinių narkomanų asociacija, Anoniminiais alkoholikais, labdaros ir paramos organizacijomis ir kt. įstaigomis, dirbančiomis teisės saugos, švietimo ir pan. srityse.

Siekiant išsiaiškinti, kokiose srityse dažniausiai probacijos tarnybų pareigūnai teikė pagalbą, respondentų buvo prašoma pateikti savo nuomonę, ar buvo suteikta visa reikalinga informacija ir pagalba tokiose srityse, kaip įsidarbinimas, finansinė padėtis, būstas, sveikatos problemos, priklausomybės ligos ir jų gydymas.

Probacijos tarnybų pareigūnų teikiama informacija ir pagalba prižiūrimiesiems įsidarbinimo klausimais. Vienas iš nuteistųjų resocializacijos sėkmingumą identifikuojančių rodiklių – teisėtas asmens užimtumas. Probacijos tarnybų pareigūnai motyvuoja ir skatina jų priežiūroje esančius asmenis imtis aktyvių veiksmų ieškant teisėto užimtumo galimybių. Todėl tyrimo metu domėtasi, ar nuteistieji gavo reikiamą informaciją ir pagalbą įsidarbinimo klausimais. Rezultatai atskleidė, kad 62 proc. respondentų teigia, jog gavo visą informaciją ir pagalbą, reikalingą šioje srityje, 8,8 proc. iš dalies su tuo sutinka, 7,9 proc. negalėjo atsakyti į šį klausimą bei 2,4

29 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 27 d. įsakymas Nr. 1R-175 „Dėl probacijos ir kitų baudžiamosios atsakomybės priemonių vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

proc. nemanė, kad gavo visą reikiamą informaciją ir pagalbą. 4,9 proc. apklaustųjų pasirinko variantą „Kita“, kuriame nurodė savo atsakymą. Dominavo atsakymas, kad informacija ir pagalba minimu klausimu nereikalinga arba respondentas jau dirba, ūkininkauja, yra tėvystės / motinystės atostogose. Taip pat respondentai minėjo, kad neturi šiuo klausimų problemų ir tai jų neliečia, 14 proc. respondentų apskritai neatsakė į šį klausimą.

Probacijos tarnybų pareigūnų teikiama informacija ir pagalba prižiūrimiesiems finansinės padėties klausimais. Apklaustųjų atsakymų variantai dėl informacijos ir pagalbos suteikimo finansinės padėties klausimais (skolų grąžinimas, asmeninio biudžeto planavimas ir t. t.) pasiskirstė tokiu būdu: daugiau kaip pusė respondentų (55,3 proc.) teigė, jog gavo visą reikalingą informaciją ir pagalbą minėtais klausimais, 11,5 proc. negalėjo atsakyti šiuo klausimu, 10,7 proc. iš dalies sutinka su teiginiu, o 5,5 proc. respondentų teigė negavę visos reikalingos informacijos ir pagalbos. 6,5 proc. pasirinko variantą „Kita“, pateikdami tokius atsakymus, kad tokios informacijos nereikėjo, jie neturi tokių problemų, tai jiems neaktuali ir pan. Likusi dalis respondentų, t. y. 10,5 proc. nepasirinko nė vieno atsakymo varianto.

Probacijos tarnybų pareigūnų teikiama informacija ir pagalba prižiūrimiesiems gyvenamosios vietos paieškos klausimais. Apibendrinus tyrimo rezultatus, paaiškėjo, kad 54,1 proc. atsakiusiųjų teigė gavę visą reikalingą informaciją ir pagalbą, susijusią su gyvenamosios vietos paieškos klausimu. 6,8 proc. iš dalies sutiko su pateiktu teiginiu, o 5,9 proc. nepritarė šiam teiginiui. 12,3 proc. apklaustųjų negalėjo atsakyti. 10 proc. pasirinko variantą „Kita“, dažniausiai žymėdami, kad jiems neaktualus šis klausimas arba jie jau turi gyvenamąją vietą. 10,9 proc. dalyvavusiųjų tyrime nepasirinko nė vieno atsakymo varianto.

Probacijos tarnybų pareigūnų teikiama informacija ir pagalba prižiūrimiesiems sveikatos problemų sprendimo klausimais. Tyrimu domėtasi, ar probacijos tarnybų pareigūnai teikia reikalingą informaciją, siekiant padėti prižiūrimiesiems asmenims spręsti savo sveikatos problemas. 53,2 proc. respondentų išreiškė teigiamą nuomonę šiuo klausimu. Priešingai manė 6 proc. apklaustųjų. Iš dalies sutiko 8,6 proc. 12,6 proc. negalėjo pateikti konkretaus atsakymo šiuo klausimu. 9 proc. respondentų pasirinko atsakymo variantą „Kita“, dažniausiai pažymėdami, kad šiuo klausimu informacija jiems nereikalinga, jie neturi sveikatos problemų ir pan. 10,6 proc. tyrime dalyvavusiųjų neatsakė į klausimą.

Probacijos tarnybų pareigūnų teikiama informacija ir pagalba prižiūrimiesiems priklausomybės ligų gydymosi klausimais. Probacijos tarnybos ne tik kontroliuoja pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso³⁰ 48 str. 6 d. 4 p., 75 str. 2 d. 3 p. ir 10 p. ir 87 str. 2 d. 4 p. teismo paskirtų įpareigojimų, susijusių su priklausomybės ligų gydymusi arba nevartojimu psichiką veikiančių medžiagų, vykdymą, tačiau ir moty-

30 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas įstatymu Nr. VIII-1968 2000 m. rugsėjo 26 d. Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

vuoja gydytis arba skatina išlaikyti motyvaciją, inicijuoja reikiamą socialinę pagalbą. Paminėtina, kad asmuo, kuriam paskirtas įpareigojimas gydytis priklausomybės ligas, savarankiškai pasirenka gydymosi įstaigą arba socialinės reabilitacijos centrą arba gali būti probacijos tarnybos pareigūno paskatintas kreiptis į įstaigą, teikiančią priklausomybės ligų gydymo, socialinės reabilitacijos ir pan. paslaugas. Daugiausiai dėmesio probacijos tarnybos pareigūnai skiria asmens motyvacijos skatinimui ir palaikymui gydytis priklausomybės ligas arba nevartoti psichiką veikiančių medžiagų. Taigi, identifikavęs prižiūrimojo problemą priklausomybės ligų srityje, probacijos tarnybos pareigūnas siūlo asmeniui gydymosi galimybes, ieško problemos sprendimo būdų, siūlo savanoriškai dalyvauti elgesio pataisos programose, užmezga kontaktą su įstaigomis ar organizacijomis ir tarpininkauja dėl galimybių gauti reikalingas paslaugas. Tyrimo rezultatai parodė, kad 59,8 proc. atsakiusiųjų teigimu, probacijos tarnybos pareigūnas suteikė reikiamą informaciją priklausomybės ligų gydymosi klausimais. Priešingai manė 5 proc. respondentų. Iš dalies su teiginiu sutiko 7,2 proc. dalyvavusiųjų tyrime. Negalėjo pateikti konkrečios nuomonės 10,5 proc. apklaustųjų. 9,5 proc. nepasirinko nei vieno atsakymo varianto. 8 proc. rinkosi atsakymo variantą „Kita“, dažniausiai paminėdami, kad neturi tokių problemų arba jiems tai neaktuali.

Nuteistųjų motyvavimas teigiamiems pokyčiams. Nors buvo akcentuota, kad daugiausia dėmesio probacijos tarnybos pareigūnai skiria asmens motyvacijos skatinimui ir palaikymui, pavyzdžiui, gydantis priklausomybės ligas, tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad probacijos tarnybos pareigūnai, vykdydami nuteistųjų priežiūrą, ypatingą dėmesį skiria apskritai asmens teigiamų elgesio pokyčių skatinimui, iniciatyvų dėl pozityvių sprendimų palaikymui, siekiant išlaikyti asmens motyvaciją siekti gyvenimo tikslų teisėtai būdais. Taigi, tyrimu domėtasi, ar probacijos tarnybų pareigūnai skatino prižiūrimuosius, motyvavo juos teigiamiems elgesio pokyčiams. 85,5 proc. respondentų teigė, jog probacijos tarnybos pareigūnai juos paskatino, motyvavo teigiamiems elgesio pokyčiams, 10,6 proc. iš dalies sutiko su šiuo teiginiu, 1,5 proc. nesutiko su šiuo teiginiu, 2 proc. negalėjo pateikti savo konkrečios nuomonės, 0,4 proc. apklaustųjų neatsakė į šį klausimą.

Siekiant teigiamų kliento elgesio pokyčių yra svarbus atgalinis ryšys bei paskatinimas už pasiektus rezultatus. Atsižvelgiant į tai, tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar pareigūnai pastebi teigiamus asmens elgesio pokyčius ir juos įvertina, t. y. pagiria už pozityvias pastangas. 68 proc. respondentų patvirtino, kad probacijos tarnybos pareigūnai pagyrė juos už pastangas, 3,9 proc. manė priešingai, o 14,9 proc. apklaustųjų iš dalies sutinka su teiginiu. 11,2 proc. nepateikė konkrečios nuomonės šiuo klausimu, 2 proc. respondentų nepateikė jokio atsakymo varianto.

Skatinimas dalyvauti resocializacijos priemonėse. Pagrindinės resocializacijos priemonės, taikomos Lietuvos probacijos tarnybų veikloje – elgesio korekcijos programos ir atkuriamojo teisingumo priemonių taikymas.

Probacijos sistemoje taikant atkuriamojo teisingumo priemones tarp konfliktuojančių šalių taikaus sprendimo būdų ieškoma pasitelkiant mediaciją. Mokslininkų

teigimu, atkuriamojo teisingumo procesas pradedamas tuomet, kai yra kilęs konfliktas tarp aukos ir kaltininko.³¹ Bausmių vykdymo sistemoje toks procesas pradedamas, kuomet yra nustatomas nusikaltimo sukeltas arba nusikaltimo pasekmėje įvykęs konfliktas tarp teisės pažeidėjo ir aukos, o plėtojamas tuomet, kai ginčo šalys savanoriškai sutinka dalyvauti procese. Vienas esminių savanoriško dalyvavimo mediacijoje veiksnių – nusikalstama veika padarytos žalos suvokimas. Atsižvelgiant į tai, tyrimo metu teirautasi, ar probacijos pareigūnai kalbėjosi su nuteistaisiais apie padaryto nusikaltimo pasekmes aukai. Paaiškėjo, kad 78,6 proc. asmenų, dalyvavusių tyrime, teigė, jog probacijos tarnybų pareigūnai kalbėjosi apie padaryto nusikaltimo pasekmes aukai. 12,8 proc. pažymėjo, jog negali atsakyti, 7,4 proc. nurodė, jog kalbėtasi apie pasekmes aukai nebuvo, 1,2 proc. nepažymėjo jokio atsakymo.

Dalyvavimas elgesio pataisos programose. Dalyvavimas elgesio pataisos programoje Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 18 str. 5 p. reglamentuojamas kaip resocializacijos priemonė, siekiant padėti asmeniui spręsti asmenines ir socialines problemas. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 8 str. 1 d. reglamentuojamas bausmių vykdymo individualizavimas, parenkant nuteistajam pataisos priemones, atsižvelgiant į jo asmenybę bei elgesį baismės atlikimo metu, taip pat į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį. Teismas, atsižvelgdamas į individualias asmens ir jo padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes, gali įpareigoti asmenį pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 str. 2 d. 9 p. arba 75 str. 2 d. 6 p. dalyvauti atitinkamoje elgesio pataisos programoje. Siekiant užtikrinti tinkamą teismo skirtų įpareigojimų, susijusių su dalyvavimu elgesį keičiančiose programose, įgyvendinimą ir kartu padėti nuteistiesiems kryptingai spręsti asmenines ir / ar socialines problemas, probacijos tarnybos asmenims, esantiems jų priežiūroje, taiko motyvacinį interviu „Elgesys – Pokalbis – Pasikeitimas“, elgesio pataisos programą „Tik tu ir aš“, „Equip“, smurtinio elgesio keitimo programą. Remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos duomenimis³², per 2016 m. elgesio pataisos programose dalyvavo 4099 asmenys. Iš visų asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose, 3182 asmenys pilnai jas išklauzė (78 proc.). Akcentuotina tai, kad programinio darbo su nuteistais asmenimis kiekybiniai rezultatai atspindi tik priemonės taikymo mastą. Šios priemonės taikymo poveikiui iširti naudojami efektyvumo vertinimo tyrimai. Nuteistųjų nuomonė vertintinas kaip subjektyvusis programos veiksmingumo rodiklis, arba, kitaip tariant, padeda atsakyti

31 MICHAILOVIČ, I.; BIKELIS, S.; ČEPAS, A.; DOBRYNINA, M.; SIMAITIS, R.; ŠNEIDERIS, D.; VENCKEVIČIENĖ, J. Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje. Lietuvos teisės institutas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2014, p. 41.

32 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Bendrojo skyriaus 2016 m. Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, ataskaita [interaktyvus]. Vilnius. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos [žiūrėta 2017-08-20] <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metines.html>.

į klausimą, ar dalyvavimas programoje paskatino pozityvius elgesio pokyčius, paties programos dalyvio vertinimu.

Iš tyrimo rezultatų matyti, kad beveik pusė (48 proc.) respondentų nurodė dalyvavę ar dalyvaujantys elgesio pataisos programoje, panašus skaičius apklaustųjų (43,6 proc.) pateikė neigiamą atsakymo variantą. 2,9 proc. tiriamųjų pasirinko atsakymo variantą „Kita“, 5,5 proc. nepasirinko jokio atsakymo varianto.³³

Dalyvavimo elgesio korekcijos programose tikslingumo išaiškinimas. Pažymėjusių teigiamą atsakymą dėl dalyvavimo elgesio pataisos programose buvo prašoma pateikti savo nuomonę, ar probacijos tarnybos pareigūnas išaiškino dalyvavimo elgesio pataisos programoje tikslą. Tyrimo metu paaiškėjo, kad iš atsakiusiųjų (tai sudarė 57 proc. nuo imties) absoliuti dauguma respondentų (87 proc.) išreiškė teigiamą nuostatą šiuo klausimu, 4 proc. iš dalies sutiko, 1 proc. nepritarė šiam teiginiui, 1 proc. apklaustųjų negalėjo atsakyti, o 7 proc. nepareikė jokios nuomonės.

Dalyvavimo elgesio pataisos programose įtaka asmens problemų sprendimui. Tyrimu siekiant išiaiškinti, ar, apklaustųjų nuomone, dalyvavimas elgesio pataisos programose prisidėjo prie jų turimų problemų sprendimo, paaiškėjo, kad iš atsakiusiųjų (tai sudarė 57 proc. nuo imties) 74 proc. patvirtino teigiamą savo nuomonę minimu klausimu, 9 proc. iš dalies pritarė, 2 proc. turėjo neigiamą nuostatą šiuo klausimu, 7 proc. negalėjo atsakyti, o 8 proc. apskritai nepažymėjo jokio atsakymo varianto.³⁴

Probacijos tarnybos vykdomos asmenų priežiūros reikšmingumas pakartotinio nusikalstamumo prevencijai. Tyrimu siekta išiaiškinti respondentų požiūrį, ar, jų nuomone, probacijos tarnybos pareigūnų vykdoma / vykdyta priežiūra padėjo išvengti pakartotinio nusikalstamumo. Apibendrinus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad teigiamai pasisakė 76,7 proc. tyrime dalyvavusių asmenų. 18,2 proc. negalėjo pateikti konkrečios nuomonės. 4,4 proc. nurodė, kad probacijos tarnybos vykdoma / vykdyta priežiūra jų nesulaikė nuo pakartotinio nusikalstamumo. Jokio atsakymo nepažymėjo 0,7 proc. apklaustųjų. Paminėtina, kad, daugumos apklaustųjų dalyvių

33 Paminėtina, kad teisės aktai neįpareigoja visų nuteistųjų dalyvauti programose. Dalis nuteistųjų dalyvauti programose yra įpareigoti teismo, kiti dalyvauja savanoriškai, motyvuojami probacijos tarnybų pareigūnų. Mokslininkai rekomenduoja programas taikyti tikslingai, atsižvelgiant į rizikos nusikalsti lygį (kai kurios programos rekomenduojamos taikyti tik aukštesnę riziką nusikalsti turintiems asmenims), specifinius asmens poreikius. Todėl ne visiems asmenims yra tikslinga taikyti programas.

34 Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors neigiamai apie galimą dalyvavimą elgesio pataisos programose atsakiusių tyrimo dalyvių ir buvo prašoma pereiti prie tolesnių klausimų, vis dėlto 160 tiriamųjų (tai sudaro 12 proc. nuo imties) žymėjo tam tikrą atsakymo variantą atsakydami apie dalyvavimo elgesio pataisos programoje tikslo išaiškinimą ir / ar prisidėjimą sprendžiant turimas asmenines ar socialines problemas. Keltina prielaida, kad respondentai galėjo nesuprasti užduoto klausimo apie elgesio pataisos programas, jei jie nebuvo susipažinę su tokia priemone arba buvo susipažinę, bet nesutiko dalyvauti, arba jų dalyvavimas numatytas vėlesniame laikotarpyje.

nuomone, jiems vykdyta / vykdoma priežiūra probacijos tarnyboje padėjo išvengti pakartotinio nusikalstamumo.

3. Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir tyrimų perspektyvos

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad probacijos tarnybų klientai pareigūnų darbą vertina teigiamai. Daugumą veiklos aspektų teigiamai įvertino daugiau negu 80 proc. respondentų. Atkreiptinas dėmesys, kad itin palankiai vertinami pareigūnų bendravimo aspektai (90 ir daugiau procentų). Tai leidžia daryti prielaidą, kad didžioji dauguma probacijos tarnybų pareigūnų pasižymi aukšta bendravimo kultūra ir etika, pagarba nuteistajam. Minėti kliento – profesionalaus darbuotojo santykio aspektai, kaip rodo šio straipsnio įvade apžvelgti tyrimai, yra vieni pagrindinių rezultatyvios probacijos veiksnių. Tokie tyrimo rezultatai taip pat leidžia suabejoti šio straipsnio įvade pateikta nuomone, kad probacijos tarnybų pareigūnams dėl jų polinkio į griežtą kontrolę, paklusnumo siekimą ir pan. yra sudėtinga siekti pasitikėjimu, pagarba, bendradarbiavimu pagrįstų santykių su jų klientais nuteistaisiais.³⁵

Informacijos ir pagalbos suteikimo tokiose konkrečiose srityse, kaip įsidarbinimas, sveikata, finansinė padėtis, būstas, priklausomybės ligos ir kt., pozityvus vertinimas pasižymi mažesne procentine išraiška (nuo 53,2 iki 62 proc.), tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad nemaža dalis respondentų negalėjo vertinti šių probacijos pareigūnų veiklos aspektų, kadangi minėti klausimai jiems nebuvo aktualūs. Taip pat kiek žemesnis vertinimas buvo tokių pareigūno veiklos aspektų, kaip kliento įvertinimas už teigiamus elgesio pokyčius (68 proc.) arba pareigūno darbo įtaka pakartotiniam nusikalstamam elgesiui išvengti (76,7 proc.). Pažymėtina, kad šių pareigūno darbo aspektų sėkmė yra abipusiška, t. y. priklausanti ne tik nuo pareigūno, tačiau ir nuo kliento pastangų, pvz., įvertinimo ar paskatinimo galėjo nebūti, kadangi pats nuteistasis tam nedėjo pakankamai pastangų. O toks aspektas, kaip pagarbus elgesys, kurio teigiamas vertinimas itin aukštas, daugiau priklauso nuo pareigūno savybių ir pastangų.

Šio tyrimo rezultatai atspindi bendrą probacijos tarnybų klientų vertinimą, kuri galima apibūdinti kaip probacijos pareigūnų darbo ir jų santykių su nuteistaisiais stebėjimą „iš paukščio skrydžio“. Siekiant išsigilinti ir atskleisti įvairius pareigūno – kliento santykio kokybinius aspektus, jų įtaką darbo rezultatams, probacijos veiksmingumui, reikalingi papildomi tyrimai. Paminėtini tam tikri, autorių nuomone, svarbūs aspektai, kurie, remiantis tyrimo rezultatais, leidžia formuluoti šias išvalgas bei hipotezes, galinčias būti naudingomis tolimesniems šios srities tyrinėjimams:

1. Tyrimu atskleistas pozityvus teistų asmenų požiūris su jais dirbančių pareigūnų atžvilgiu rodo, kad Lietuvos probacijos tarnybų veiklos vertinimas

35 KUZMINSKAITĖ, V.; DIRGĖLIENĖ, I. Socialinio darbo perspektyva probacijos sistemoje. Tiltai. 2014, 69(4), p. 9.

neišsiskiria iš užsienio valstybėse atliktų panašių tyrimų konteksto, kuriam, kaip apžvelgta šio straipsnio įvade, taip pat būdingas labai aukštas subjektyvusis probacijos tarnybų pareigūnų darbo vertinimas. Atitinkamai galima daryti prielaidą (hipotezę), kad tarp probacijos pareigūnų ir jų klientų egzistuoja pozityvus santykis, kuris turi teigiamos įtakos probacijos rezultatams (pvz., sėkmingam probacijos užbaigimui, probuojamojo pažeidimų skaičiui, recidyvui, probuojamojo norui ir pastangoms keisti savo elgesį ir pan.).

2. Tyrimas rodo, kad probacijos pareigūnai, kaip aptarta straipsnio įvade, yra kur kas pozityviau vertinami nei pataisos įstaigų pareigūnai. Galima daryti prielaidą, kad probacijos pareigūnas priimamas neutraliau. Jis tapatinamas ne su policijos pareigūnu ar **įkalinimo įstaigos** prižiūrėtoju, galinčiu taikyti fizinę prievartą, o daugiau su valstybės tarnautoju – socialiniu darbuotoju. Šiai prielaidai patikrinti reikalingi tyrimai, nukreipti į pareigūno charakteristikų ir įvaizdžio atskleidimą kliento suvokime.
3. Apklausos rezultatai paskatino kelti klausimą, kodėl teisti asmenys, kuriems, kaip rodo atlikti tyrimai, būdingas neigiamas savęs, juos supančios aplinkos bei pareigūnų vertinimas³⁶, taip pozityviai vertina pareigūnų, kurie jų atžvilgiu ne tik motyvuoja ir teikia pagalbą, tačiau ir vykdo valstybės kontrolės ir prievartos priemones. Šiuo aspektu atkreiptinas dėmesys į įdomų pareigūnų demografinės struktūros aspektą – apie 80 proc. probacijos tarnybos pareigūnų yra moterys,³⁷ o tarp jų prižiūrimų asmenų – 90 proc. yra vyrai (2016 m. gruodžio 31 d. duomenys³⁸). Kaip rodo moksliniai tyrimai, moterims yra būdingas pagarbesnis bendravimas, etikos standartų laikymasis, lyginant su vyrais. Pavyzdžiui, JAV Indianos ir Floridos valstijose atliktas tyrimas parodė, kad moterys policijos pareigūnės daug mažiau nei vyrai yra linku-

36 KASPARAVIČIENĖ, V. Teistų žmonių būdo bruožai. Kalėjimo įnamiai: grįžimo į visuomenę lūkesčiai. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2006, p. 111–129; MANIUKAITĖ, G. Kalinių vertybinės nuostatos. Kalėjimo įnamiai: grįžimo į visuomenę lūkesčiai. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2006, p. 92–111. PETKEVIČIŪTĖ, R. Įkalinimo vyriškumai Lietuvos nuteistųjų subkultūroje ir Lenkijos nuteistųjų podkultūroje. Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas. 2010, 1(2), p.147–170; PETKUS, A. Recidyvisto asmenybės negatyvi raida ir jos prevencija socialinės izoliacijos sąlygomis. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 165–181. GEČĖNIENĖ, S. Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei (kardomojo kalinimo tyrimo pavyzdžiu). Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2008.

37 Remiamasi Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos informacija, pateikta tyrimo autoriams.

38 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Bendrojo skyriaus 2016 m. Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, ataskaita [interaktyvus]. Vilnius. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos [žiūrėta 2017-09-05] <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metines.html>.

sios į ekstremalų kontroliuojantį elgesį, jos rečiau savo darbe naudoja tokius prievartos būdus, kaip grasinimai, fiziniai asmens suvaržymai, asmens krata, asmens sulaikymas ir pan.³⁹ Alley A. ir kt., remdamiesi Australijoje atliktais tyrimais, daro išvadą, kad moterų pareigūnių skaičiaus baudžiamosios justicijos sistemoje didėjimas paskatino bendrųjų etinių standartų išaugimą policijos veikloje, kadangi pareigūnės moterys, skirtingai nei jų kolegos vyrai, yra mažiau linkusios į netinkamą elgesį bei mažiau toleruoja tokių elgesį.⁴⁰ Autoriai daro prielaidą, kad vienas iš tokios tendencijos veiksnių – moterų neįsitraukimas į pareigūnų subkultūrą, kuriai būdingas stiprus maskulinizmas.⁴¹ Nebūdamos vyriškosios pareigūnų subkultūros dalimi, moterys nesilaiko subkultūrai būdingų taisyklių, kurioms būdingas neigiamas pažeidėjų vertinimas ir tolerancija smurtui.⁴² Tyrimai netgi parodo, kad moterų skaičiaus baudžiamajoje justicijoje išaugimas prisidėjo ne tik prie aukštesnių etinių darbo standartų, tačiau ir prie kriminalinės justicijos rezultatų – recidyvo mažėjimo.⁴³ Taip pat paminėtina, kad vienas pareigūnų aukštą bendravimo kultūrą lemiančių veiksnių – tai, kad 97 proc. probacijos pareigūnų turi igiję aukštąjį išsilavinimą (didelė dalis – socialinių mokslų srityje), jiems keliami aukšti kvalifikacijos reikalavimai.⁴⁴ Atsižvelgiant į tai, tikslinga empiriniais tyrimais patikrinti pareigūnų socialinių demografinių charakteristikų, pvz., lyties, išsilavinimo ir jų elgesio vertinimo ryšio stiprumą bei minėtų demografinių charakteristikų ir probacijos rezultatų ryšį.

Išvados

1. Tyrimo rezultatai rodo, kad iš esmės, respondentų yra pozityviai vertinama probacijos tarnybų organizuojama priežiūra, teikiama socialinė ir kita pa-

39 RABE-HEMP, C. E., Female officers and the ethic of care: Does officer gender impact police behaviors? *Journal of Criminal Justice*, 2008, 36 (5), p. 426–434.

40 WAUGH, L.; EDE, A.; ALLEY, A. Police culture, women police and attitudes towards misconduct. *International Journal of Police Science & Management*. 1998, 1(3), p. 288-300; CHEESEMAN, K. A.; WORLEY, R. Women on the Wing: Inmate Perceptions about Female Correctional Officer Job Competency in a Southern Prison System. *Southwest Journal of Criminal Justice*. 2006, 3(2).

41 *Ibid.*

42 *Ibid.*

43 MILLER, A. R.; SEGAL, C. Do female officers improve law enforcement quality? Effects on crime reporting and domestic violence escalation [interaktyvus]. University of Zurich, UBS International Center of Economics in Society 2014 [žiūrėta 2017-09-05]. <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2519470>.

44 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Kalėjimų departamento Probacijos skyriaus 2017 m. kovo 1 d. pažyma Nr. LV-692 „Apie apygardų probacijos tarnybose dirbančių darbuotojų išsilavinimą“.

- galba. Ypač teigiamai įvertinti pareigūno elgesio (bendravimo) aspektai. Tai leidžia teigti, kad didžioji dauguma probacijos tarnybų pareigūnų pasižymi aukšta bendravimo kultūra ir etika, pagarba nuteistajam.
2. Tyrimo rezultatai leidžia abejoti tam tikru požiūriu ir nuomone, kad pareigūnai savo veikloje koncentruojasi į kontrolę, asmens varžymą bei atitinkamai stokoja bendradarbiavimo, pagarba ir pasitikėjimo paremtu elgesiu nuteistojo atžvilgiu.
 3. Atsižvelgiant į mokslinių tyrimų įrodymus bei tyrimu nustatytą aukštą pareigūnų darbo ir pozityvus santykio vertinimą, galima daryti prielaidą, kad pareigūno – kliento santykio kokybė yra svarbus probacijos veiksmingumo veiksnys Lietuvoje. Atitinkamai tikslinga palaikyti ir stiprinti pareigūnų kvalifikaciją ir bendravimo gebėjimus. Moksliniu požiūriu tikslinga toliau gilintis į pareigūno – kliento santykio kokybinius aspektus, nustatyti jų ryšį su probacijos rezultatais, tyrinėti socialinių demografinių pareigūnų charakteristikų ir darbo kokybės santykį.
 4. Atsižvelgiant į tai, jog probacijos tarnybos pareigūno darbo kokybė santykyje su klientu yra svarbus probacijos veiksmingumo aspektas, siūlytina tyrimus, kuriais vertinama probacijos tarnybų veiklos kokybė, atlikti periodiškai, numatant šiuos tyrimus probacijos sistemos veiksmingumo vertinimo dalimi.

SUBJECTIVE PROBATION EFFECTIVENESS: ASSESSMENT OF PROBATION SERVICES WORK QUALITY BASED ON CLIENTS APPROACH

Simonas Nikartas

The Law Institute of Lithuania, Lithuania

Renata Katinaitė-Lodh

The Prison Department under the Ministry of Justice
of the Republic of Lithuania, Lithuania

The results of the survey of convicted persons under the supervision of Lithuanian probation service are presented in this article. During the survey probation services clients assessed different aspects of probation officers work, e. g. behavior and communication, the provision of the information, motivational work encouraging to participation in resocialization programs, the influence on changes in a client's behavior etc. The results of the survey revealed that convicted persons evaluate the work of probation officers very positively; especially aspects such as communication and respectful behavior were assessed very well. For example, 84.4% of respondents are satisfied with supervision carried out by probation officers, 89.1% respondents positively evaluated their relationship with a probation officer, 94.8% respondents claimed that probation officers treated them with respect. The efforts of probation officers to motivate clients were also very well assessed, for example, 85.5% of respondents said that probation service officers encouraged them for positive behavioral changes, 74% pointed out that participation in programs carried out by probation officers contributed to the solution of their personal problems, 77% suggested that probation officers helped them to avoid repeated criminal behavior. The results of the survey show that the evaluation of the activities of Lithuanian probation services does not differ from the results of similar studies carried out in foreign countries, which, is an indicator of the positive evaluation of the work of probation service workers.

Keywords: probation, probation services, convicted persons, effectiveness, assessment of work quality

Simonas Nikartas, Lietuvos teisės instituto Baudžiamosios justicijos tyrimų skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas. Mokslinių tyrimų kryptys: probacija ir baumės, nesusijusios su laisvės atėmimu, nusikaltimų prevencija.

Simonas Nikartas, the Law Institute of Lithuania, Senior Research Fellow of Criminal Justice Research Department. Research interests: probation and community sanctions, crime prevention.

Renata Katinaitė-Lodh, Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Priežiūros skyriaus specialistė. Mokslinių tyrimų kryptys: probacija, edukologija.

Renata Katinaitė-Lodh, the Prison Department under the Ministry of Justice of the Republic of Lithuania, Specialist of Supervision Division. Research interests: probation, education.